

Чернігівська міська централізована бібліотечна система
Центральна бібліотека імені М.М.Коцюбинського

Більше працював, ніж жив
Борис Грінченко

До 150-річчя від дня народження

Матеріали віртуальної книжкової виставки

Чернігів

2013

ББК 91.9:76.19+83(4УКР-4ЧЕР)6

Б 61

«Більше працював, ніж жив» : до 150-річчя від дня народження Б.Д. Грінченка : матеріали віртуальної книжкової виставки / уклад. О.В.Гайова; комп. макетування О.А.Дудкіна ; ред.; відп. за вип. Г.П. Сурніна. — Чернігів, 2013. — 12 с.

ББК91.9:76.19+83(4УКР-4ЧЕР)6

Чернігівська центральна міська бібліотека імені М.М.Коцюбинського продовжує впроваджувати інноваційні технології в традиційну бібліотечну діяльність. Пропонуємо матеріали віртуальної книжкової виставки «Більше працював, ніж жив», присвяченої 150-річчю від дня народження класика української літератури, педагога, лексикографа, літературознавця, етнографа, історика, публіциста, громадсько-культурного діяча Б.Д.Грінченка (1863-1910).

Автор перших підручників з української мови й літератури, укладач чотиритомного тлумачного «Словаря української мови» (Грінчевичівки), який став словником української живої мови, деякий час працював у Чернігівському земстві, брав активну участь у роботі нелегальної «Чернігівської громади». Щира дружба зв'язувала Б.Д.Грінченка з М.М.Коцюбинським. При укладанні виставки використано літературознавчі праці А.Погрібного.

Повну електронну версію виставки розміщено на сайті бібліотеки. Видання стане у нагоді бібліотечним фахівцям, викладачам, учням і студентам, краєзнавцям.

Уклад. О.В. Гайова

Комп. макетування О.Дудкіна

Відп. за вип. Г.П. Сурніна

**Книжкова виставка до 150-річчя від дня народження
Бориса Дмитровича Грінченка**

«Більше працював, ніж жив»

«Більше працював, ніж жив». Так висловився Микола Чернявський, маючи на увазі Бориса Дмитровича Грінченка.

Читаючи щоденники Олесь Гончара, натрапляємо на запис, датований 13 грудня 1988 року: «Учора відбувся вечір, присвячений Борисові Грінченку. Нарешті! І вулицю в Києві названо. В газеті пишуть

про нього: «Франко із Східної України». І таки ж правда. Таки ж титан праці... І який був злочин – вилучити на десятки років такого письменника з духовного життя народу. І на Соловках не був. І на Постишева замаху не вчиняв... Просто так захотіла вульгарно – соціологічна холуйська критика. І ось приходять інші часи, інші люди. Приємно, що саме зусиллями людей молодшої генерації, таких як Анатолій Погрібний, Роман Лубківський, чесне ім'я Грінченкове повернуто із забуття».

Сьогодні Київський університет носить ім'я Бориса Дмитровича Грінченка. Зусиллями і на кошти освітян і студентів в 2011 році в Києві навпроти колишнього Сінного ринку відкрито пам'ятник Грінченку. Але чимало українців нічого не знають про цю величну постать української історії. Не знайдете ви його прізвища в списку наших найвеличніших співвітчизників, який свого часу уклав телеканал «Інтер», здійснюючи проект «Великі Українці».

І в нашій бібліотеці тільки два видання серед популяризаторських видань на кшталт «Відомі особистості» вміщують статтю про Б.Грінченка: «Історія України в особах:19-20 ст.» та «Українське народознавство в іменах» В.А.Качкана.

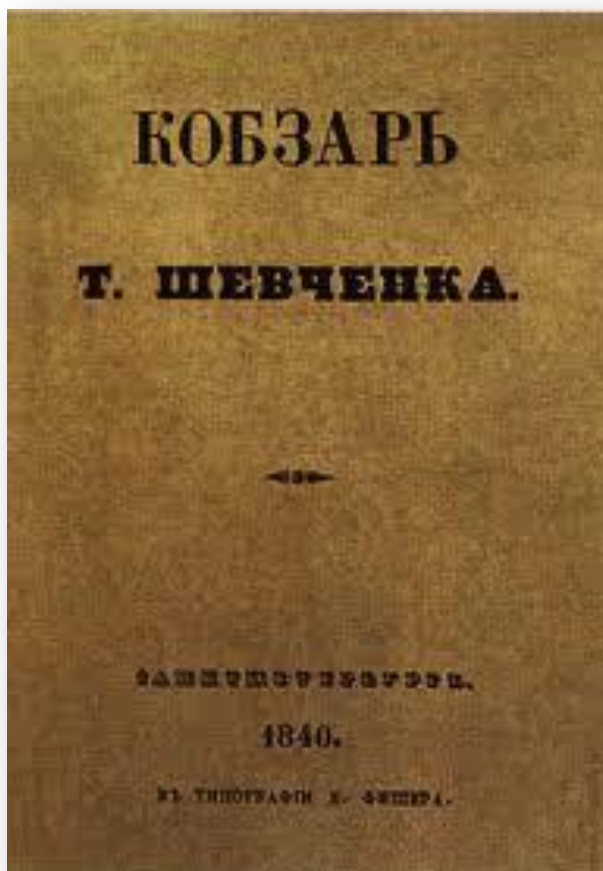

Попри коротку пам'ять, для українців і України життя і діяльність Бориса Грінченка були подарунком долі.

Народився він в рік виходу сумнозвісного Валуєвського циркуляру, таємничого розпорядження царського уряду про заборону друку книг українською мовою.

Ще в дитинстві через книги він познайомився з великими англійцями Вальтером Скоттом та Дж.Байроном, французами А. де Віньї, Віктором Гюго, росіянами М. Гоголем, О.Пушкіним, М.Некрасовим, О.Кольцовим. Ці автори сформували у Грінченка витончений літературний смак. Але навіть ця обставина давала змогу Грінченкові стати тільки освіченим землевласником.

Якби не один випадок. На Борисові очі потрапила книга, яка просто лежала з-поміж інших речей в батьковій скрині. Це було

видання «Кобзаря» Тараса Григоровича Шевченка. Борисові тоді було 13 років. Це був 1876 рік – рік виходу ще одного сумнозвісного документа – Емського указу царського уряду про заборону української мови. Українці втратили мову, а Борис Грінченко знайшов «Кобзаря», а разом з ним себе як свідомого українця. «Трупи встали і очі розкрили», тобто мертвий українець нараз став живим.

«Кобзар» на все життя став для Бориса Грінченка особистим Євангелієм: «Я, чотирнадцятого року, будши школярем з третьої гімназійної класи, прочитав

Шевченка і з того часу почав писати по-українському (досі писав тільки по-московському). Ані «Енеїда», ані «Гребінчині байки» на мене не зробили впливу – я їх вважав за кумедійні жарти. Шевченко зробив з мене зараз українського націонала (хоч і чудно се казати про хлопця 13–14 років), - його поезія була вже мені не жартом, а його «Кобзар» зробився моєю євангелією» (з листа до К.Ф.Паньківського).

В подальшому Грінченко піклувався про видання творів Шевченка як головного чинника народно-просвітницької діяльності. В листі до В.Л.Беренштама читаємо: «Замість того, щоб з прибутків од виданнів Шевченкових творів мати вже цілий капітал великий і вживати його на видання усяких народних книжок, справджуючи Шевченків заповіт про «апостола правди і науки» та продовжуючи його спинену через смерть на «Букварі» народно-просвітну діяльність, - ми навіть і самих Шевченкових творів не маємо в народних виданнях, і які видаємо – видаємо недбало...».

В 16 років Грінченка було заарештовано за поширення заборонених книжок. Ця подія стала останньою краплею, що розірвала стосунки Бориса з батьком, який в цій історії зіграв неблаговидну роль. А головне, ця подія позбавила його подальшої можливості для здобуття освіти. Майбутній педагог, літератор, публіцист, мовознавець не мав вищої освіти. На звання народного вчителя Грінченко готувався

самостійно. Понад 10 років свого життя Борис Дмитрович віддав учительській праці на селі.

Для своїх учнів Грінченко був не тільки вчителем, а, скоріше, батьком. Умови життя селян, щире проникнення в їхні проблеми, привели Грінченка до народництва, а згодом до просвітництва. А головне, до переконання в тому, що не просто освіта, а освіта саме рідною українською мовою, стане запорукою національного пробудження селян. Особливою сторінкою в житті Грінченка стала шестирічна праця в приватній школі Христини Данилівни

Алчевської. Саме тут загострилось його переконання в необхідності навчання рідною мовою. А перш за це – переконання в необхідності покращення умов життя і праці селян, без чого неможливе ніяке просвітництво.

З 1894 року почався особливий для нас період життя Бориса Грінченка – чернігівський, знаменний подіями і справами, гідними визначень «титанічні», «величні», «славні». Це організація Грінченком першого в Україні справді народного видавництва та впорядкування Шевченкових архівів, які В.Тарновський заповів Чернігівському земству.

«Була це, по суті, відчайдушна і, як переконаємося, небезспішна боротьба письменника за рівноправність і престиж українського слова,

за зняття з нього заборон. Не можна не звернути увагу, як наполегливо стукав Грінченко саме у ті двері, які особливо міцно тримала закритими цензура. Йдеться про його боротьбу за видання перекладів з інших літератур, творів для дітей, науково-популярних розвідок українською мовою... Скажімо, оскільки дозволені цензурою рукописи скорочувати не заборонялось, він, щоб «розчинити» соціальні мотиви в тій чи іншій збірці, зумисне наповнював її невибагливими, здебільшого любовними

творами, які потім при виданні вилучалися», - читаємо у А.Погрібного.

З автобіографії дізнаємося: «... я перевіз до Чернігова частину українського музею Тарновського (він одказав його земству), і він лежав жужмом не впорядкований, а згадана група українофілів аж зубами скреготіла, що, не вважаючи на всі її заходи, земство таки взяло музей. Вони, якби могли, - спалили б його.

Ми (жінка і я) боялися, щоб, користуючись з величезної безхарактерності і необачності тодішнього председателя управи, цей музей якимось не занепащено, не позакидано речі і т. і., і рішили впорядкувати його». Тільки ці дві справи гідні довічної пошани з боку українців.

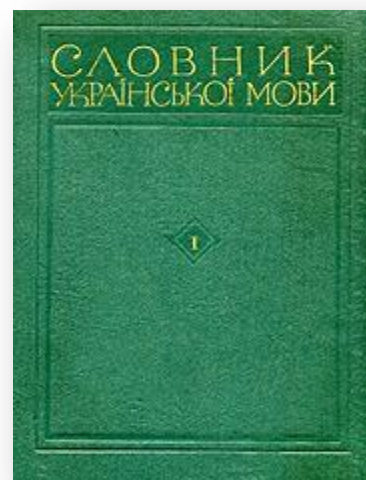
Після гучного звільнення з Чернігівського земства та ілюзорного намагання стати «тільки письменником», Борис Грінченко несподівано отримав роботу, про яку міг тільки мріяти будь-який лексикограф. Ця робота сама знайшла Грінченка, і не тому, що він був фахівцем, а завдяки своїй працьовитості. Це було доручення Київської громади та часопису

«Киевская старина» - на основі зібраних раніше словникових матеріалів скласти повноцінний словник. За два з половиною роки Грінченко разом з дружиною виконав роботу, гідну цілої наукової інституції. «Словарь української мови» містив 68 тисяч словникових одиниць (для порівняння сучасний тлумачний словник української мови має тільки 40 тисяч слів).

Російська імператорська академія наук у 1906 році відзначила «Словарь» другою премією М. Костомарова. Про обставини створення цього видання цікаві свідчення знаходимо у спогадах відомого мецената Є.Х.Чикаленка і в щоденниках літературознавця С.Єфремова.

Доля «Словаря української мови» Грінченка склалася якнайкраще. Він став підручником для багатьох діячів української культури. Так, Григорій Тютюнник під впливом «Словаря» переклав своє оповідання «В сутінках» на українську мову і з того часу писав виключно українською.

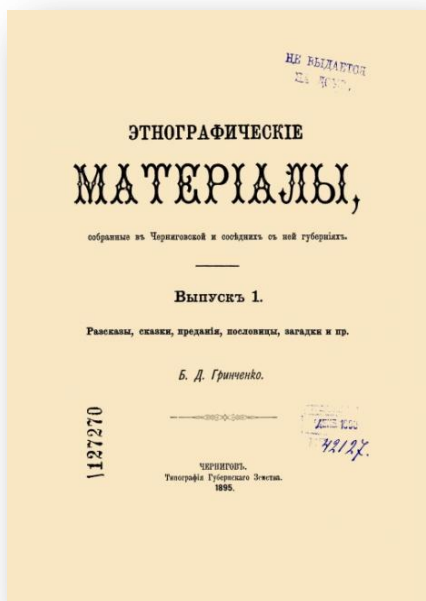
Наші земляки теж з теплом і повагою ставляться до цієї книги, яка стала для них настільною.

Володимир Сапон згадує: «Люблю просто читати і насолоджуватися щедрою українською мовою. Хіба не цікаво дізнатися, що барвінок рвати – ходити часто на побачення з дівчиною, смалити халяви – женихатися, під корить підвернути старшу – вийти заміж раніше старшої сестри, облизати макогона – зазнати невдачі, «лежать на земле от удара кулаком», як зазначає Борис Грінченко, - слухати джмелів».

А Василь Струтинський свого часу присвятив «Словарю» вірш:

Давно мені старий словник Грінченка
Томами, як жаринами, сіяв...
Була бібліотека далеченько,
Тепер – в одній кімнаті він і я.
Частенько душу скроплюю прив'ялу
Словами, що іскряться, мов роса:
Вузечка, огер, верхівень, кресало...
Нуртує мужність, воля і яса!

Особливої уваги варта етнографічна діяльність Грінченка, зокрема тритомне видання «Этнографических материалов, собранных в Черниговской губернии», в якому цілий том зайнято під ексклюзивне зібрання казок. Видання високо оцінене ще сучасниками Грінченка, а особливо галицькими українцями – І.Я.Франком та В.Гнатюком.

Розпочати життя вільного українського письменника знов завадила громадська робота, яку викликала хвиля революції 1905 року. Цього разу це була публіцистична діяльність в українській пресі – газетах «Громадська думка», «Рада», «Нова громада».

Журналістика приваблювала Грінченка завжди. Ще в дитинстві Борис створював рукописні часописи. За браком дитячої літератури його рукотворні журнали супроводжували і дитинство його дочки Насті та учнів шкіл, де викладав Грінченко.

Далі був «Земский сборник Черниговской губернии», якому редактор Грінченко надав вигляд не тільки утилітарно-практичного, а й літературно-критичного видання, розміщуючи в ньому власні статті на теми української духовності та культури.

Після революції 1905 року Грінченко по суті сам заснував щоденну українську пресу, яку «пробивав» у меценатів довго і наполегливо. Спочатку це була газета «Громадська думка», потім «Рада», потім «Нова громада».

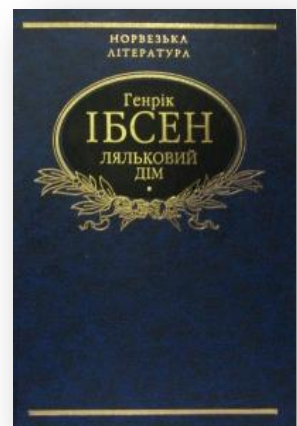
В Києві Грінченко став першим головою культурно-освітнього товариства «Просвіта». На цій посаді він створив першу в історії народну українську бібліотеку в 10 тисяч томів. Для надання їй статусу публічної створив її каталог, який в наш час видано окремим виданням. «Просвітянська» діяльність зблизила в цей час Грінченка та Лесю Українку, їхнє знайомство склалося в дружні стосунки.

Опосередкованим свідомством просвітницької та ділової активності Грінченка є його листування із сучасниками: з М.М.Коцюбинським, П.Грабовським, М.Кропивницьким, Христею Алчевською та спогади про нього М.Драгоманова, подружжя Русових, Є.Х.Чикаленка, С.Єфремова.

Відомими і зрозумілими є наміри Грінченка європеїзувати просвітницьку діяльність. Його переклади кращих творів європейської літератури – цьому свідомство. Він вільно володів польською, чеською, німецькою, французькою мовами. Збагатив літературу перекладами Шиллера, Гете, Гайне, Гюго, Байрона, Чавчавадзе, Топеліуса. А ще було безліч драматичних творів, які Грінченко пропонував як основу для дозволеного в цей час репертуару українського театру (Гауптман, Мірбо, Сарду, Шніцлер, Гольдоні тощо). Особливою сторінку в перекладацькій діяльності Грінченка посіла творчість Ібсена, яку він перекладав з німецькомовних джерел.

Відомими і зрозумілими є наміри Грінченка європеїзувати просвітницьку діяльність. Його переклади кращих творів європейської літератури – цьому свідомство. Він вільно володів польською, чеською, німецькою, французькою мовами. Збагатив літературу перекладами Шиллера, Гете, Гайне, Гюго, Байрона, Чавчавадзе, Топеліуса. А ще було безліч драматичних творів, які Грінченко пропонував як основу для дозволеного в цей час репертуару українського театру (Гауптман, Мірбо, Сарду, Шніцлер, Гольдоні тощо). Особливою сторінку в перекладацькій діяльності Грінченка посіла творчість Ібсена, яку він перекладав з німецькомовних джерел.

Літературна творчість Грінченка відповідно його переконанням теж набула статусу громадянської. Цей акцент домінував над суто мистецьким. Навіть в своїй статті «Регулювання натхнення» Борис Грінченко намагається довести, що літератор має бути здатним запалювати себе на працю щодня, а не напливами. Виходячи з цієї тези, ми не маємо очікувати від кожного твору Грінченка, поетичного чи прозового, естетичної насолоди. Але чудові зразки лірики подають нам справжнього Грінченка – чуйного і ніжного:

Я ніч не спав, - заснуть не мав я сили,
І бачив я , як зорі весняні
В досвітній час і мерхли, і біліли,
І потім всі погасли в далині.
І як туман хвилястими клубками
І воду скрізь, і землю повивав,
І світ увесь з землею й з небесами,
Здавалося, в тумані потопав.
Туман! туман! на сході не ясніло...
Невже й тебе, одвічнеє світило,
Він погасив, і смерть все обняла?
Але ще мить – і промінь рве завісу,
Дощ золотий линув на все з-за лісу:
То сонце йде, бог світу і тепла!